

EXPRESII ROMÂNEȘTI CONSTRUITE CU ELEMENTE LEGATE DE VALORILE CREȘTINE ȘI NONCREȘTINE

CAROLINA POPUȘOI

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
al Academiei Române*

1. Din punct de vedere lexical, unitățile frazeologice pot avea în componență anumite tipuri de elemente, numite în lucrările mai noi de lingvistică *realii* (Cojocaru 2004: 219). Acestea reprezintă cuvinte dintr-o anumită clasă referențială sau dintr-un anumit domeniu și constituie realități (specifice) sau simboluri din existența ființei umane. Printre astfel de „realii”, se numără și lexemele legate de valorile creștine și de cele noncreștine.

Credința a fost, dintotdeauna, elementul cel mai statornic dintr-o societate, având semnificative influențe asupra gândirii și a existenței umanității: „Religiunea creștină a produs o adevărată revoluțiune în modul de a cugeta și a simți al popoarelor creștine” (Șăineanu 1999: 43). Trăirile și preocupările creștinilor au pătruns, prin termeni care denumesc valori morale și spirituale, și în structura unor îmbinări stabile de cuvinte.

Unitățile frazeologice din limba română, organizate cu lexeme legate de valorile creștine și noncreștine, gravitează, pe de o parte, în jurul elementelor-simbol din religia creștină, al motivelor biblice, al aspectelor care țin de tradițiile bisericii ortodoxe, și, pe de alta, în jurul elementelor opuse conceptelor creștine.

Dintre astfel de componente, o utilizare aparte au, datorită locului lor în viața creștinilor, lexemele *Dumnezeu*, *Domn* și *Cel de Sus*. Ca orice elemente care se găsesc la extremitate (semnificând „lumina”, „binele”), acestea intră în relații antagoniste, concurând în frazeologie cu antiteticele lor. Astfel, la polul opus al lexemelor în discuție, se află elementele *drac*, *naiba*, *necuratul*, *scaraochi*, *aghieuță*, *benga* (semnificând „obscuritatea”, „răul”)¹. Aceste lexeme din componența expresiilor se și vor afla în atenția noastră în cele ce urmează.

2. Elementele-simbol din religia creștină, prezente în structura îmbinărilor frazeologice, conferă acestora o încărcătură afectivă deosebită, cumulând adesea, la nivel semantic, mai multe concepte. Spre exemplu, expresiile *a nu avea* (sau *a fi fără*) *nici (măcar) un Dumnezeu*² pot însemna: 1) „a fi necredincios”; 2) „a nu ține cont de etică, de principii în acțiunile sale”; 3) „a nu avea nicio valoare”; 4) „a nu avea niciun rost în viață”; 5) (despre vorbe, lucruri) „a nu avea niciun sens”; 6) (despre alimente, băuturi) „a nu avea niciun gust”; 7) (despre acțiuni, fapte) „a fi fără un plan, a fi fără organizare”. Prin urmare, o simplă îmbinare care, la prima

¹ „În sistemul credințelor, al axiologiei și al moralei poporului, aproape toate obiectele lumii înconjurătoare ocupă un anumit loc pe scara de valori, ai cărei poli sunt formați de lucrurile „diavolești” (drăcești) și de cele „sfinte” (dumnezeiești)” Evseev (2007: 172).

² Unitățile frazeologice analizate aici sunt excerptate din DEX (2009) și din DLR (2010).

vedere, nu atrage atenția sub aspectul diversității, la o analiză mai detaliată, scoate la iveală un amalgam de semnificații. Această multitudine de sensuri este atribuită expresiilor în discuție de lexemul *Dumnezeu*. Pentru umanitate, Dumnezeu reprezintă divinitatea supremă, care se află în orice și oriunde, fiind întruchiparea tuturor lucrurilor pozitive. După unii lingviști (Pușcariu 1940: 357), aceste expresii își au originea în vremurile de demult, când strămoșii noștri venerau mai mulți zei, având cultul politeist. La baza acestor frazeologisme, ar putea sta și relația dintre cei doi poli opuși: binele (*Dumnezeu*) și răul (*nici <măcar> un Dumnezeu* = lipsa lui Dumnezeu), adică, pe de o parte, forțele luminoase (*Dumnezeu*) și, pe de alta, forțele întunericului (*Diavolul*). Din punct de vedere semantic, unitățile frazeologice analizate ar putea trimite la orice concept aflat în afara dumnezeirii.

Sensurile expresiilor de mai sus sunt proprii și îmbinării frazeologice *a nu avea nici sfânt, nici Dumnezeu*. Diferența dintre acestea este doar de natură organizatorică. Astfel, în cele dintâi unități frazeologice, polivalența este exprimată prin îmbinarea de proveniență idolatrică *nici (măcar) un Dumnezeu* (din cel puțin doi Dumnezei), iar, în construcția din urmă, binaritatea este redată prin substantivele *sfânt și Dumnezeu*.

Structuri de sorginte politeistă găsim și în expresiile *a nu fi (bun) de nici (măcar) un Dumnezeu* (sau *de nici <măcar> un Doamne-ajută*) = „a nu fi bun de nimic”. Ca și în frazeologismele *a nu avea* (sau *a fi fără*) *nici (măcar) un Dumnezeu*, informația morfologică a construcțiilor de aici (adică numeralul *un* restricționat de adverbele *nici* și *măcar*) este aspectul care sugerează originea lor idolatrică.

O astfel de proveniență are și îmbinarea frazeologică *a (se) ruga (ca) de toți Dumnezeii* = „a (se) ruga cu insistență; a implora”. În această expresie, ideea de „urmă de păgânism” (Dumistrăcel 2001: 129) (prin adorarea mai multor zeități¹) este întărită de forma de plural a substantivului *Dumnezeu* și a numeralului nehotărât (cu valoare adjectivală) *toți*. Aceste mărci ale pluralului sunt, totodată, elementele care conferă unității frazeologice expresivitate și dinamism. Frazeologismul examinat circulă însă și în varianta cu lexemul *Dumnezeu* la singular: *a(-l) ruga (pe cineva) ca pe Dumnezeu* (ori *a se ruga <de cineva> ca de Dumnezeu*) = „a (se) ruga cu insistență; a implora”, care, credem, reprezintă o adaptare a expresiei de mai sus, făcută odată cu răspândirea religiei monoteiste.

Printre structurile care au în componența sa elementul lexical *Dumnezeu*, se numără și expresiile *a-i pune (cuiva) Dumnezeu mâna în cap* (sau *în creștet*), „se spune când dă norocul peste cineva”; *a-l ține (pe cineva) Dumnezeu de păr* = „a avea noroc la orice”; *a-l vedea (pe cineva) Dumnezeu* (sau *a vedea pe Dumnezeu*) = „a-i merge bine (cuiva); a da peste un noroc neașteptat”. Astfel de îmbinări frazeologice „ce înfățișează relațiile muritorului de rând cu Ființa Supremă se referă la bunăvoința, protecția acestuia” (Dumistrăcel 1997: 69).

În tiparul de mai sus, încadrăm și unitățile frazeologice (*parcă*) (sau *i se pare că*) *L-a apucat* (ori *L-a prins*) *pe Dumnezeu de (un) picior*, a) „se spune despre cineva care a dat de un mare și neașteptat noroc”; b) „se spune despre cineva care are o mare bucurie”. În aceste construcții, relația *Dumnezeu – om* este prezentată în extrema cealaltă față de frazeologismele cu același sens *a-i pune (cuiva) Dumnezeu mâna în cap* (sau *în creștet*) și *a-l ține (pe cineva) Dumnezeu de păr*. După cum vedem, dacă, în expresiile din urmă, Dumnezeu este acela care atinge făptura umană (binecuvântând-o), în cele dintâi unități frazeologice, omul își asumă acțiunea (îndrăzneată) de *a-L prinde (a-L apuca) pe Dumnezeu de (un) picior*. Totuși, „contactul” dintre om și Dumnezeu se face aici doar prin intermediul unui singur picior (nu

¹ Vezi și Șăineanu (1999: 91), despre forma *Dumnezei* ca reprezentând „numirile date falșilor zei sau idoli”.

prin al ambelor¹), iar atingerea acestei părți a corpului dovedește că, la unele popoare, ființa umană nu se încumetă să privească mai sus de picioarele Domnului, cum se întâmplă însă la altele².

Orice creștin își dorește să se afle în permanență sub protecția lui Dumnezeu, care să-l ferească de rele. Acest fapt este reflectat în expresiile *Doamne, păzește* (sau *apără / ferește!*) sau *Doamne, apără și păzește* (ori *și ferește!*), „se întrebuițează ca invocare a ajutorului dumnezeiesc (când e vorba de un lucru necurat sau primejdios)”.

Adevăratul creștin, când începe vreo acțiune, îl are pe Dumnezeu în minte și în rugăciune, deoarece el este conștient că toate se fac după voia Celui de Sus și că nimic nu este fără de El, după cum a spus însuși Iisus Hristos: „Fără de Mine nu puteți face nimic” (Ev. Ioan, XV, 5). Prin urmare, la demararea unei acțiuni, creștinii își zic *cu Dumnezeu înainte!* = „noroc!, succes! (la drum, într-o acțiune întreprinsă)”.

Orice ar desfășura, creștinul îl caută pe Domnul să-i fie în preajmă. Acest aspect este redat și în îmbinările frazeologice *a porni* (sau *a merge / a pleca / a se duce / a rămâne* etc.) *cu Dumnezeu* = „a porni (sau a merge, a pleca, a se duce, a rămâne etc.): a) în pace; b) în liniște; c) sănătos; d) cu bine”. Din valorile semantice însumate de aceste expresii, este evident că ființa umană realizează că Dumnezeu este pace, liniște, sănătate, bine și că are nevoie de toate acestea în acțiunile sale.

Pentru umanitate, Dumnezeu reprezintă nu doar Ființa Supremă și atotputernică, ci și divinul, sublimul. Uneori, pentru a exprima aceste valori în spațiul terestru, omul i-a comparat pe pământeni cu Dumnezeu (după chipul și după asemănarea căruia au și fost zidiți). Venerarea ființei umane este plastic redată în frazeologismul *a se uita la cineva ca la Dumnezeu* = a) „a iubi pe cineva foarte mult”; b) „a adora pe cineva”.

O comparație a omului cu Creatorul găsim și în expresia *a fi mai de Dumnezeu* (sau *mai de Doamne-ajută*) = a) „a fi mai vrednic”; b) „a fi mai de încredere”. Pentru exprimarea acestor calități, ființa umană nu s-a asemuit cu sine însăși, ci cu Dumnezeu, deoarece doar Atotțiitorul întruchipează vrednicia și încrederea.

O altă comparație, de data aceasta, cu darurile date de Domnul spre existența noastră, apare în frazeologismul *a fi bun ca pâinea lui Dumnezeu* = „a fi o persoană foarte bună”. Prin urmare, *pâinea noastră cea de toate zilele* este bunul suprem pe care L-a lăsat Dumnezeu pentru pământeni atât ca hrană materială, cât și spirituală.

Înșușirile umane pozitive sunt redată în cadrul unităților frazeologice nu doar prin comparația omului cu divinitatea, ci chiar printr-un raport de apartenență a lui la aceasta. Spre exemplu, în expresia *a fi omul* (sau *om al*) *lui Dumnezeu* = a) „a fi om bun”; b) „a fi om cinstit”, ființa umană face parte din dumnezeire. Drept urmare, și calitățile exprimate de frazeologism nu pot fi decât înălțătoare.

O relație de apartenență a pământeanului la divinitate se întâlnește și în unitatea frazeologică *a fi om de Dumnezeu* = „a fi om cumsecade”.

Printre trăsăturile umane, exprimate de îmbinările frazeologice construite cu lexemul *Dumnezeu*, este și „milostenia”. Această calitate apare în expresia *a-l lăsa* (pe cineva) *Dumnezeu de inimă* = „a fi milostiv”. În frazeologismul analizat, sensul în discuție este însă redat nu atât de cuvântul *Dumnezeu*, cât de lexemul *inimă* (care sugerează mila și bunăvoința), în corelație cu verbul *a lăsa*. (Întru susținerea acestei constatări, a se vedea expresia în care nu

¹ Cf. însă fr. *tenir Dieu par les pieds*. Expresia apare la Eugen Coseriu, 1979, „Tenir Dieu par les pieds”, *Revue Romane*, numéro special 18, 1979, Akademisk Forlag, p. 34–44, *apud* Dumistrăcel (2001: 130).

² „Viziunea populară este una de factură păgână: la greci, o asemenea situație este imaginată prin prinderea lui Zeus de diferite alte părți ale corpului” (Dumistrăcel 1997: 69).

apare elementul lexical *Dumnezeu*, și anume *a-l lăsa <pe cineva> inima să...* = „a se îndura să...”.) Cât despre cuvântul *Dumnezeu* de aici, acesta trimite la Cel Care le poate face pe toate, inclusiv să determine pe cineva *să-l lase inima să fie milostiv*.

Mult mai rar, elementul lexical *Dumnezeu* este parte componentă a unităților frazeologice care exprimă însușiri negative. Această frecvență redusă a astfel de trăsături se explică prin faptul că *Dumnezeu* este expresia binelui, și nu a răului. O calitate defavorabilă găsim totuși în îmbinarea frazeologică (de altfel, destul de rar întâlnită) *a lua boii lui Dumnezeu* = „a fi încăpățânat”. Ca și mai sus însă, trăsătura exprimată de acest frazeologism este redată nu de lexemul *Dumnezeu*, ci de substantivul *boii*, care apare, cu sens apropiat, și în expresia *a nu-i fi (cuiva) toți boii acasă* = „a fi rău dispus”. Referitor la lexemul *Dumnezeu* din structura analizată, acesta, credem, are rolul de a amplifica sensul exprimat.

O altă însușire negativă, exprimată prin intermediul unităților frazeologice organizate cu lexemele în discuție, se întâlnește în construcția *a fi în viile Domnului* = „a fi beat”. Deși această calitate este una destul de defavorabilă, în frazeologismul examinat, ea are, datorită ironiei, o nuanță mai atenuată.

Creștinii cunosc faptul că *Dumnezeu* este Judecătorul Suprem al faptelor noastre. De aceea, cei cu frică de El nu-și fac singuri dreptate, ci Îl lasă pe Atotputernicul să-i judece. Acest aspect este sugestiv redat în expresiile *a lăsa (sau a da) (pe cineva) în plata (ori în știrea / în mila) lui Dumnezeu (sau a Domnului)* = a) „a lăsa (pe cineva) în pace”; b) „a lăsa (pe cineva) în voia soartei”; c) „a nu se mai interesa (de cineva)”.

Ființa umană este conștientă că planurile Tatălui Ceresc, vizând omenirea, sunt necunoscute, acestea reprezentând dintotdeauna mari taine pentru noi. De aceea, atunci când omul nu stăpânește cunoașterea despre ceva sau despre cineva, spune (*numai*) *Dumnezeu (sau Cel de Sus) știe* = „nu știe nimeni; nu e sigur (ceva)”.

Încă din vechime, omul a observat că toate ce i se întâmplă sunt după voia Celui de Sus și și-a lăsat viața în mâinile Lui. Acest fapt este reflectat în expresiile *cum (sau ce) dă (ori vrea / hotărăște / rânduiește) Dumnezeu sau cum a fost (ori este / o fi) dat (sau hotărât / rânduit) (să fie) de la Dumnezeu* = „cum se întâmplă; cum se nimerește; potrivit destinului”. Așa-zisa resemnare în fața sorții din structurile frazeologice de mai sus, credem, a apărut ca rezultat al experienței umane de veacuri, și nu ca o urmare orbească a unor dogme.

Neputința omului și acceptarea voinței lui *Dumnezeu* apare și în îmbinarea frazeologică *a se lăsa în voia Domnului* = „a se lăsa în voia soartei”.

Ideea realizării unei acțiuni sub semnul providenței se întâlnește și în frazeologismele *a se duce (sau a pleca / a merge) în plata (ori în știrea) Domnului (sau a lui Dumnezeu / a Celui de Sus) (ori încotro <sau unde / cum> l-a îndrepta Dumnezeu)* = „a se duce (sau a pleca, a merge) la voia întâmplării; oriunde”. Expresiile analizate capătă o valoare stilistică aparte atunci când sunt utilizate cu verbul la modul imperativ. Acest fapt le conferă nu doar expresivitate, ci și dinamism: *du-te (sau pleacă / mergi) în plata (ori în știrea) Domnului (sau a lui Dumnezeu / a Celui de Sus) (ori încotro <sau unde / cum> te-a îndrepta Dumnezeu)*! = „du-te (sau pleacă / mergi) la voia întâmplării; oriunde”.

La necazuri mari, ființa umană se consideră singură, fără mila și fără ajutorul Domnului. Astfel de situații au dus la apariția expresiilor *a fi părăsit (sau bătut) de Dumnezeu* = „a fi năpăstuit, nenorocit”. Acest aspect se întâlnește și în unitatea frazeologică *a-l vedea (pe cineva) Dumnezeu (sau a vedea pe Dumnezeu)* = „a avea neplăceri; a da de o belea; a o păți”, unde întreaga construcție (dar, mai ales, verbul *a vedea*) are o interpretare distorsionată (și ironică).

Unii oameni se resemnează la necaz (adică *se lasă în voia Domnului*), alții însă, când nu le iese ceva, dau vina pe Dumnezeu și se revoltă împotriva Lui. Această situație, credem, a stat la baza apariției expresiilor *a da cu barda* (sau *cu securea / cu piatra / cu pușca*) în *Dumnezeu* = a) „a se răzvrăți împotriva tuturor”; b) „a fi nesocotit; nebun”; c) „a nu ține seama de nimic; a acționa fără scrupule”. După cum vedem, prin extensiune, aceste frazeologisme au ajuns să se refere și la ființe umane sau la alte împrejurări.

Din vechime, omul știe că Dumnezeu are un plan legat de existența fiecăruia pe Pământ și că, mai devreme sau mai târziu, îi va chema la El. Durata aflării ființei umane în spațiul terestru a fost dintotdeauna o mare enigmă pentru omenire. Ei au observat că pe unii Dumnezeu îi ia de aici mai devreme, pe alții, mai târziu. Pentru situația din urmă, strămoșii noștri au creat expresia cu vădite nuanțe ironice *a fi uitat de Dumnezeu* = „a fi (foarte) bătrân”. În paralel cu acest sens, circulă și cel legat de așezările omenești, și anume „a fi foarte izolat, rupt de lume”. În ambele situații, valoarea semantică este conferită atât de substantivul *Dumnezeu* (Atotțiitorul), cât și de verbul *a uita* „a înceta să se mai preocupe, să se mai gândească la cineva sau la ceva; a scăpa din vedere”.

Lexemul *Dumnezeu* (cu rolul tematic de Agent) apare în corelație cu verbul *a uita* „a lăsa undeva (din nebagare de seamă) pe cineva care trebuia luat” și în îmbinările frazeologice *a sta* (sau *a rămâne / a șede*) (*undeva*) până îl uită Dumnezeu = „a sta (sau a rămâne, a șede) (undeva) foarte multă vreme”. Aceste structuri frazeologice, de asemenea, se caracterizează prin prezența unor note ironice și glumețe.

La finalul existenței sale, creștinul este conștient că va pleca la Dumnezeu. Încheierea socotelilor cu lumea aceasta este redată în expresiile *a merge* (sau *a se duce*) *la Dumnezeu* (ori *către Domnul*) sau *a (se) odihni* (ori *a adormi*) *întru Domnul* sau *a-l strânge* (*pe cineva*) *Dumnezeu* = „a muri”.

3. La polul opus al spiritualității și al virtuții, se află obscuritatea și imoralitatea. Ca și binele (reflectat în expresii prin intermediul lexemelor *Dumnezeu* și *Domn*), răul a fost mereu în atenția omenirii, ocupând un loc însemnat în cadrul unităților frazeologice. În îmbinările în discuție, „maleficul” este exprimat prin lexeme care denumesc spirite demonice, cum ar fi: *drac*, *naiba*, *necuratul*, *aghiuță*.

Prin natura lor conceptuală¹, elementele lexicale din urmă cumulează o gamă vastă de însușiri negative, acestea apărând frecvent și în semantica frazeologismelor. Printre aceste trăsături, amintim: „neomenia”, „nonvaloarea”, „ticăloșia”, „răutatea”, „vicleania”, „dușmănia”, „îndărătnicia”, „gâlceava”, „lenea”, „lăcomia” etc. Spre exemplu: *a fi al dracului* (*de...*) (sau *al naibii* <*de...>*) = a) „a fi foarte rău, lipsit de omenie, afurisit”; b) „a fi incomod, dificil”; *a fi om al dracului* (sau *omul* <ori *nația / salba / poama*> *dracului*) = „a fi om rău, ticălos”; *a fi dracul gol* (sau *împielit / curat / în picioare / pe uscat*) (ori *a fi drac împielit*) = a) „a fi rău, afurisit”; b) „a fi viclean”; *a fi ca dracul* = a) „a fi viclean”; b) „a fi urât”; *a se face ca dracul* = a) „a deveni rău”; b) „a se murdări”; *a avea* (sau *a fi cu* <ori *plin de*>) *draci* (ori *a avea pe dracul în el*) = „a fi neastâmpărat”; *a fi jucat la nunta dracului*, „se spune despre un om rău”; *a fi însurat cu dracul* = „a avea o nevastă rea”; *a fi crescut în buruienile dracului* = a) „a fi prost crescut”; b) „a fi gâlcevitor”; (*parcă*) *l-a înțarcat scaraoțchi*, „se spune despre cineva viclean, șiret”; *a avea pe scaraoțchi într-însul* = „a fi viclean, șiret”; *a se uita* (*la cineva*) *ca la dracul* = „a se uita (la cineva) cu răutate, cu dușmănie”; *a fi cu gândul dracului* = „a fi cu gânduri rele, vicleane”; *a juca dracul în inima cuiva* = „a se gândi doar la rele”; a

¹ Astfel de lexeme sunt expresia „răului universal” Evseev (2007: 177).

avea o coastă de drac = a) „a avea gânduri rele”; b) „a fi rău”; *a trăi ca dracul cu popa* = „a nu se înțelege cu cineva”; *a trimite (pe cineva) de la dracul la tată-său* = „a purta (pe cineva) de colo până colo”; *a cere pe dracul și pe tată-său* (sau *cât dracul pe tată-său*) = „a cere (pe ceva) un preț exorbitant”; *a sta* (sau *a șede*) *ca dracul în cânepă* = „a fi supărat”; *a-i tăia dracului bureți* = „a nu face nimic; a sta degeaba”; *a nu fi bun nici de dracul* = „a nu fi bun de nimic”.

După cum observăm, în cazul expresiilor organizate cu lexemele *drac* și *necuratul*, creatorul popular a recurs, uneori, la aceleași procedee (ca în situația structurilor frazeologice cu elementele *Dumnezeu* și *Domn*), pentru a exprima însă însușiri opuse din punct de vedere semantic. Astfel, și aici, întâlnim îmbinări frazeologice cu element comparativ, în care omul este raportat la demon (cf. *a fi* <sau *a se face*> *ca dracul*; *a se uita* <*la cineva*> *ca la dracul*). De asemenea, și în astfel de construcții, s-a apelat la relația de apartenență a ființei umane la cel rău (cf. *a fi* <*om*> *al dracului* <sau *al naibii*>; *a fi omul* <*ori nația*> *dracului*).

Unitățile frazeologice, structurate cu ajutorul lexemelor care denumesc spirite malefice, redau și unele stări fiziologice negative. Printre acestea, se numără „furia” și „frica”. Spre exemplu: *a avea* (sau *a fi cu* <*ori plin de*>) *draci* = „a fi furios, enervat”; *a-l apuca* (pe cineva) (sau *a-i veni*) (*toți*) *dracii* = „a se înfuria”; (*parcă*) *a intrat* (sau *îl are pe*) *dracul în el*, „se zice despre cineva mândros, înfuriat”; *a se teme* (sau *a se feri / a fugi*) (*de cineva ori de ceva*) *ca de dracul* (sau *ca dracul de tămâie* <*ori de scăldătoare*>) = „a se teme (sau a se feri, a fugi) (de cineva ori de ceva) foarte tare”; *a se uita* (*la cineva*) *ca la dracul* = „a se uita (la cineva) cu frică”; *a sta* (sau *a șede*) *ca dracul în cânepă* = „a sta ascuns, cu frica în sân”; *a băga* (pe cineva) *în draci* (sau *în toți dracii*) = „a înfricoșa, a intimida (pe cineva)”.

Elementele lexicale analizate aici sunt, conceptual, în strânsă legătură și cu „necazul”, cu „năpasta”. Acestea sunt plastic reflectate în îmbinările frazeologice *a da de* (sau *peste*) *dracul* (*ori naiba*) (sau *a vedea pe dracul* <*ori pe naiba*>) = „a intra într-o încurcătură; a o păți”; *a(-l) lua* (pe cineva) *dracul* (sau *dracii / mama dracului / aghiuță / bengă*) = „a o păți rău”; *a căuta pe dracul* (și *a nu-l găsi*) (sau *a umbla după dracul*) = „a intra singur într-o încurcătură; a-și provoca singur neplăceri”; *a căuta pe dracul și a găsi pe tată-său* (sau *a fugi* <*ori a scăpa*> *de dracul și a da peste tată-său*) (sau *a ajunge de la dracul la tată-său*) = „a ajunge într-o situație și mai rea decât cea anterioară”.

Lexemele *drac*, *naiba*, *necuratul* trimit adesea și la ideile de „încurcătură”, de „neclaritate”, de „uneltire”. Aceste aspecte se întâlnesc în expresiile *e un drac la mijloc*, a) „se spune când nu se poate găsi o explicație logică a unei situații încurcate”; b) „se spune când se bănuiește o cauză ascunsă, greu de găsit”; și *a băgat* (sau *și-a amestecat / și-a vârât*) *dracul* (*ori necuratul / naiba*) *coada*, „se zice când o situație, care părea clară, se complică dintr-o dată, capătă o evoluție neașteptată”.

Demonul este și simbolul „nevredniciei”. De aceea, pentru a reda o astfel de ipostază, poporul l-a asemuit pe om cu cel rău. Această referință apare în îmbinările frazeologice *a-și face pomană cu dracul* = „a face bine celui care nu merită”; *a avea* (sau *a-i fi*) *milă de dracul* = „a avea milă de cineva care nu merită”; *a vârî pe dracul în cămașă* (sau *în sân*) = „a face bine cuiva care, drept răsplată, îți face rău”; *a se băga slugă la dracul* = „a ajunge sub conducerea unui om nevrednic”.

Reprezentând generic „răul” (de care fuge oricine), spiritele malefice sunt vizate și în situațiile de „renunțare”, de „ignorare”. În frazeologie, acest fapt se întâlnește în îmbinările *a da* (sau *a trimite / a lăsa*) (pe cineva ori ceva) *la dracul* (sau *la naiba* ori *dracului / naibii* sau *în burduful dracului*) = a) „a abandona, a părăsi (pe cineva sau ceva); a renunța definitiv (la cineva sau la ceva)”; b) „a nu mai ține seama de cineva sau de ceva”.

Lexemele *drac* și *naiba*, adesea, fac referire și la „locuri îndepărtate și neștiute”, semnificând din această cauză și „ireversibilitatea”. Aceste sensuri apar destul de frecvent în unități frazeologice de o mare expresivitate, cum ar fi: *a se duce la dracul în praznic* (sau *la mama dracului / unde și-a înțarcat dracul copiii / unde și-a spart dracul opincile / unde și-a pierdut dracul potcoavele*) = „a se duce într-un loc (neprecizat) foarte îndepărtat”; *a se duce dracului* (sau *naibii ori la dracul / la naiba*) = a) (despre persoane) „a se duce fără să se mai întoarcă (și într-un loc neștiut)”; b) (despre bunuri materiale) „a se pierde, a se irosi”.

Spiritele rele reprezintă și simbolul „sărăciei”. „Lipsurile”, „nevoia” sunt sugestiv redată în îmbinările frazeologice *a trage pe dracul de coadă* = „a fi foarte sărac; a o duce foarte greu” și *a avea pe dracul în pungă* = „a nu avea nici un ban; a fi sărac”.

Unitățile frazeologice organizate cu lexemele *drac*, *naiba*, *aghiuță* pot exprima și sensul „a muri”. Spre exemplu: *a(-l) lua (pe cineva) dracul* (sau *dracii / mama dracului / naiba / aghiuță*) = „a muri”.

Uneori, expresiile organizate cu lexeme care denumesc spirite malefice redau și însușiri / aspecte pozitive. La prima vedere, acest fapt pare destul de surprinzător. Dacă însă ținem seama că demonul este și „isteț”, „descurcăreț”, „perseverent”, „hotărât” etc., atunci fenomenul este cât se poate de firesc¹. Totodată, un rol important în redarea acestor valori semantice îl au intonația și ironia. Spre exemplu: *a fi al dracului (de...)* (sau *al naibii <de...>*) = a) „a fi grozav”; b) „a fi energic”; c) „a fi descurcăreț, răzbătător”; *a fi dat dracului* = „a fi grozav”; *a fi dracul gol* (sau *împielit / curat / în picioare / pe uscat*) (ori *a fi drac împielit*) = a) „a fi isteț”; b) „a fi poznaș”; *a scăpăra draci din cineva* = a) „a fi iute, harnic”; b) „a fi isteț”; *a avea* (sau *a fi cu <ori plin de>*) *draci* (ori *a avea pe dracul în el*) = „a fi energic, plin de viață”; (*parcă*) *a intrat dracul în el*, „se zice despre cineva cu o energie inepuizabilă”; *a nu avea nici pe dracul* (sau *nici pe naiba*) = a) „a fi perfect sănătos”; b) „a nu avea nicio problemă”; *a face pe dracul în patru* (sau *în șapte / în nouă / în zece*) (ori *a face și pe dracul*) = „a-și da toată silința, a utiliza toate posibilitățile pentru a reuși într-o acțiune”; *să crape dracul în patru!*, „se spune când ești dispus să încerci toate mijloacele pentru a obține ceva”.

Din categoria de mai sus, fac parte și îmbinările frazeologice care redau un proces de transformare a ființei umane din rău în bine. Spre exemplu: *a(-l) scoate pe dracul (din cineva)* = „a cuminti (pe cineva)”; *a scoate coasta de drac (din femeie)* = „a scoate răutatea (din femeie)”; *a băga (pe cineva) în draci* (sau *în toți dracii*) = „a hărnic (pe cineva)”.

Un proces de trecere de la o stare la alta găsim și în semantica unităților frazeologice *a da mâna cu dracul* = „a se îmbogăți”; *a(-l) fura (pe cineva) aghiuță* = „a adormi”.

4. Uneori, în funcție de context (și de intonație), una și aceeași îmbinare frazeologică (fie că este organizată cu lexeme creștine, fie, cu lexeme noncreștine) poate exprima valori semantice opuse. Spre exemplu: *a-l vedea (pe cineva) Dumnezeu* (sau *a vedea pe Dumnezeu*) = a) „a da peste un noroc neașteptat”; b) „a avea neplăceri; a da de o belea; a o păți”; *a fi al dracului (de...)* (sau *al naibii <de...>*) = a) „a fi foarte rău, lipsit de omenie, afurisit”; b) „a fi incomod, dificil”; c) „a fi grozav”; d) „a fi energic, descurcăreț, răzbătător”; *a fi dracul gol* (sau *împielit / curat / în picioare / pe uscat*) (ori *a fi drac împielit*) = a) „a fi rău, afurisit, viclean”; b) „a fi isteț, poznaș”.

Alteori, structuri cu elemente opuse conceptual pot reda însă același sens. Spre exemplu: *a nu fi (bun) de nici (măcar) un Dumnezeu* (sau *de nici <măcar> un Doamne-ajută*) = „a nu fi

¹ „Dracul nu este totalmente malefic, ci mai mult un fel de rău necesar. El e meșter în toate, priceput, inteligent, jucăuș” Evseev (2007: 177).

bun de nimic” vs *a nu fi bun nici de dracul* = „a nu fi bun de nimic”; *a merge* (sau *a se duce*) *la Dumnezeu* (ori *către Domnul*) (sau *a-l strânge <pe cineva> Dumnezeu*) = „a muri” vs *a(-l) lua* (*pe cineva*) *dracul* (sau *dracii / mama dracului / naiba / aghiuță*) = „a muri”.

5. Faptele lexicale abordate în acest articol pun în lumină valorile spre care s-au aplecat strămoșii noștri. Mulțimea și varietatea expresiilor cu elemente creștine și noncreștine dovedesc că umanitatea a fost preocupată atât de forțele binelui (Dumnezeu), cât și de cele ale răului (Necuratul). Cu toate acestea, constatăm că unitățile frazeologice construite cu lexemele *drac*, *naiba*, *necuratul* sunt mai numeroase în comparație cu cele cu *Dumnezeu* și *Domn*. Acest aspect confirmă că răul este predominant în societate.

Din șirul de sinonime care denumesc spiritele malefice (v. *aghuiță*, *antihrist*, *belzebut*, *benga*, *demon*, *diavol*, *drac*, *împielitatul*, *incornoratul*, *lucifer*, *mamon*, *michiduță*, *naiba*, *necuratul*, *nefărtatul*, *pârlea*, *sarsailă*, *satană*, *scaraoțchi*, *șeitan*, *tartor* etc.), doar câteva apar în cadrul frazeologismelor, iar, dintre acestea, *drac* și *naiba* sunt cele mai uzitate. Neproductivitatea celorlalte elemente lexicale este explicabilă fie prin caracterul lor livresc, fie printr-o arie geografică restrânsă.

Dat fiind faptul că Dumnezeu întruchipează binele, îmbinările frazeologice care conțin lexemele *Dumnezeu* și *Domn* exprimă idei precum: „bunătatea”, „omenia”, „cinstea”, „valoarea”, „reușita”, „protecția” etc. În extrema cealaltă, expresiile organizate cu cuvintele *drac*, *naiba*, *aghuiță* (care simbolizează „răul”) redau concepte ca: „neomenia”, „nonvaloarea”, „ticăloșia”, „răutatea”, „viclenia”, „îndărătnicia” etc.

Elementele-simbol cu valoare creștină și noncreștină din structura unităților frazeologice contribuie nu doar la configurarea semantică a acestora, ci și la redarea unei încărcături afective deosebite.

BIBLIOGRAFIE

- Cojocaru, Dana, 2004, *Frazeologia. Concepte de bază*, București, Editura Universității din București.
- Dicționarul explicativ al limbii române* [DEX], 2009, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Dicționarul limbii române* [DLR], 2010, vol. I–XVI, Ediție anastatică, București, Editura Academiei Române.
- Dumistrăcel, Stelian, 1997, *Expresii românești. Biografii – motivații*, Iași, Editura Institutul European.
- Dumistrăcel, Stelian, 2001, *Până-n pânzele albe. Expresii românești. Biografii – motivații*, Ediția a II-a, Iași, Editura Institutul European.
- Evseev, Ivan, 2007, *Enciclopedia simbolurilor religioase și arhetipurilor culturale*, Timișoara, Editura Învierea.
- Pușcariu, Sextil, 1940, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, Editura Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”.
- Șăineanu, Lazăr, 1999, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*, Ediție îngrijită de Livia Vasiliuță, Timișoara, Editura de Vest.

ROMANIAN IDIOMATIC EXPRESSIONS CREATED USING ELEMENTS RELATED TO CHRISTIAN
AND NON-CHRISTIAN VALUES

(Abstract)

In Romanian phraseology, there are some combinations whose structures contain lexemes related to Christian values, on the one hand, and non-Christian values, on the other hand. Among such elements, a special place is, owing to the role played in Christians' lives, the words *Dumnezeu* 'God' și *Domn* 'Lord'. At the opposite side, we have such words as *drac*, *naiba*, *aghiuță* 'devil'.

The symbol elements having a Christian and non-Christian value from the structure of phraseological units give them a special emotional charge. At the same time, the lexemes under discussion here lead to rendering a wide variety of semantic values. Since God is the impersonation of good, the phraseological units containing the lexemes *Dumnezeu* and *Domn* 'God / Lord' express the following ideas: 'kindness', 'well-doing', 'honour', 'value', 'success', 'protection', etc. At the other extreme, the expressions organised with the words *drac*, *naiba*, *aghiuță* 'devil' (which symbolise 'the evil') render such concepts as: 'unkindness', 'non-value', 'foulness', 'devilishness', 'slyness', 'obstinacy', etc.